

V.

Geschiedenis van de oudste graven
van Gelre.

In BALDERIK's tijd hadden de Noormannen weder veel moeite gedaan, om vasten voet in deze landen te verkrijgen. Bijzonder hadden zij het op Tiel en de geheele streek tusschen den Rijn en de Waal gemunt. Door de krachtige houding echter van de beide landvoogden GODFRIED en zijnen opvolger WICHMAN werden hunne pogingen verijdeld, en na eenige jaren strijds was hier geen Noorman meer te vinden. Na den dood van deze beide landvoogden, — want GODFRIED stierf van ouderdom, en WICHMAN (gelijk wij zagen ¹⁾) door het verraad van de snoode ADELA, — kwam eerst MENGGO of MEGINGO en daarop zekere GERHARD in hunne plaats. Deze GERHARD was uit Vlaanderen afkomstig; hij was rijk en bezat dáar vele goederen, maar daar de vorsten en groote heeren van zijn land in gedurigen twist en krijg met elkander leefden, en zijne bezittingen daarbij veel schade leden, besloot hij naar een beter land te vluchten. Zoo kwam hij hier, en vestigde zich in het land van Wassenberg, dat mede in het zoogenaamde Overkwartier van Gelderland en niet ver van Pont lag. Aanstonds bood hij den keizer zijne diensten aan, en deze,

¹⁾ Zie blz. 25.

die weldra bemerkte, dat GERHARD een dapper en schrandere man was, stelde hem aan tot landvoogd over een gedeelte van Teisterbant en tevens over al de verbeurdverklaarde goederen van BALDERIK en ADELA. Hij kweet zich dan ook uitmuntend van zijnen post, en hij en zijne opvolgers hebben deze landen zoo goed bewaard, en tegen elken vreemden indringer beschermd, dat de keizer zijnen achterkleinzoon, ook GERHARD geheeten, omstreeks het jaar 1090, verlof gaf, om zich *graaf van Gelre* te noemen. Deze GERHARD was alzoo de eerste graaf van Gelre, en het is wel der moeite waard, dat wij hier eens even nagaan, wat de graaflijke waardigheid toenmaals te beduiden had.

De keizers van het groote Duitsche Rijk, waartoe ons land toen ook behoorde, hadden in die onrustige tijden zoo veel te besturen en te verrichten, dat het hun, ook bij den besten wil, dikwijls niet mogelijk was altijd op al hunne landen het oog te houden. Daarom stelden zij landvoogden onder den titel van graven, hertogen, enz. aan, die in den hun toegewezen kring het gezag des keizers moesten handhaven, in zijne plaats recht spreken, de keizerlijke inkomsten beheeren, en, wanneer een oorlog ontstaan was, door den keizer opgeroepen, met hunne onderhoorigen tot zijne hulp te veld trekken moesten. Die waardigheid behielden de graven aanvankelijk slechts zoo lang als het den keizer goeddacht; zij hadden die in leen. Weldra werd hunne betrekking erfelijk, en reeds ten tijde van graaf GERHARD erfde de zoon die waardigheid, met toestemming van den vorst, van den vader. — De graven werden door den keizer gekozen uit de aanzienlijkste geslachten des lands, de edelen. Deze nu waren eigenaars van groote streken lands, die aan hunne voorouders bij de eerste verovering ten deel waren

gevallen
ook t
behoorde
geboorte
op woon
weiden,
relven,
rij war
met de
waardig
deren,
derlei
graven
keizer
graaf
voeren
GERHAR
Van d
in wie
Van d
diening
leen-
wanne
Ook v
hadden
hunne
terug t
der zijn
bleven

*) Zie

gevallen. Ook andere, wel minder aanzienlijke, maar toch ook vrije ingezetenen hadden zulke bezittingen. Daarvan behoorden hun niet alleen de grond en het water, het geboomte en verder gewas, maar ook de menschen, die er op woonden. Wat deze arbeidden op den akker, in de weiden, in bosschen en velden, dat deden zij niet voor zich zelve, maar alleen voor den heer; zij behoorden hem toe, zij waren zijne slaven, zijne lijfeigenen, en werden ook met den grond weder verkocht. Toen nu de graaflijke waardigheid erfelijk begon te worden, en dus, met de goederen, van den vader op den zoon overging, smolten beiderlei soort van bezittingen te zamen; toen noemden die graven zich niet meer naar het landschap, waar zij den keizer vertegenwoordigden, (zoo als bij voorb. GODFRIED, graaf *van Teisterbant*), maar zij begonnen den naam te voeren van hun eigen goed, van hun hoofdslot, zoo als GERHARD ook deed, toen hij zich *graaf van Gelre* noemde. Van dien tijd af sloten zich de vrijen meer aan de graven, in wier gebied zij woonden, dan aan den oppervorst aan. Van den graaf kregen zij goederen in leen, en namen bedieningen waar aan zijn hof, dat is, zij werden zijne leen- en dienstmannen, en volgden dus ook den graaf, wanneer deze hen in zijne bijzondere oorlogen te hulp riep. Ook vele der edelen, die zich niet tot den stand van graaf hadden kunnen verheffen, deden hetzelfde, en droegen hunne bezittingen aan eenen graaf op, om die als leen terug te ontvangen, ten einde, in geval van nood, onder zijne bescherming te staan ¹⁾. Andere edelen evenwel bleven in onmiddellijke afhankelijkheid van het rijk;

¹⁾ Zie boven.

zij werden *Bannerheeren* genoemd. — Hunne meeste inkomsten trokken de graven uit hunne eigendommen, domeingoederen genaamd, en die inkomsten waren van allerlei aard; maar daarbij trokken zij nog de voordeelen van de landen, die oorspronkelijk aan het hoofd des rijks toekwamen, en waarover zij als graaf het beheer hadden, ja, in lateren tijd kwam het zóo ver, dat zij al de keizerlijke of koninklijke rechten in hun graafschap verwierven, en eigenlijke landsheeren werden, die alleen nog het hoofd van het rijk als hunnen leenheer erkenden. Veelal hielden zij eene kostbare hofhouding. Zelden bleven zij lang op éene plaats, maar reisden gewoonlijk van het eene slot naar het andere; zoo waren hier al vroeg graaflijke hoven te Gelre, te Zutfen, te Rozendaal, te Hattem, en elders. Zij hadden een groot aantal bedienden, als hofmeesters, schenkers, koks, jagers, stalmeesters, kapellaans, boden, die allen met hunne paarden onderhouden moesten worden, en doorgaans enkel in brood, vleesch, bier, haver, kleederen en andere benoodigdheden, maar zelden in geld, betaald werden. Daar de geestelijken meestal de eenige waren, die schrijven konden, zoo was ook de kapellaan de geheimschrijver van den graaf, en tevens de persoon, die aantekening hield van de ontvangsten en uitgaven. — Wat nu het gevolg was, toen in lateren tijd deze inkomsten niet meer toereikend waren, om, nevens de kosten der hofhouding, ook die der oorlogen goed te maken, welke de graven met andere heeren voerden, of waarin zij gewikkeld werden, zullen wij later zien. Reeds zijn wij hier den tijd veel vooruitgelopen, want gij moet wél bedenken, dat er na den tijd van graaf GERHARD nog wel tweehonderd en meer jaren zijn voorbijgegaan, eer de

Geldersche graven tot die zoogenaamde landsheerlijke hoogheid geraakten. Maar ik heb u dat alles vooraf verhaald, opdat gij het vervolg beter zoudt kunnen begrijpen, zonder dat wij ons telkens bij die bijzonderheden, die toch soms wel wat vervelend zijn, behoeven op te houden.

Na den dood van GERHARD, in 1118, volgde, met 's keizers toestemming, zijn zoon hem als GERHARD II op. Deze was toen nog zeer jong, maar kreeg later den bijnaam van *de Lange*. Met den keizer, zijnen leenheer, stond hij echter op geen goeden voet, waarschijnlijk omdat hij, met andere aanzienlijke heeren, diens verkiezing tot keizer van Duitschland had tegengewerkt. De keizer ontbood hem, om zich tegen die beschuldiging te verdedigen. Eerst durfde hij niet komen, en toen hij later toch verscheen, hield de keizer hem gevangen. Voor duizend mark, — en dat was een groote som in die dagen, — moesten zijne vrienden hem weder los koopen, waarop de keizer hem weder in zijne gunst en in het graafschap herstelde.

Bij de zijnen teruggekeerd, haastte GERHARD zich, zijn voorgenomen huwelijk te voltrekken. Vreemd is het, dat bijna al zijne opvolgers zijn voorbeeld hebben gevolgd, en door een rijk huwelijk hun aanzien en hun land hebben vergroot. Zijne vrouw heette ERMGARD, en was gravin of liever vrouwe van Zutfen. Dit gewest was toen nog op verre na zoo groot niet als het later werd; het bepaalde zich slechts tot een slot of heerenhof, met de omliggende bouw- en weilanden, onbebouwde gronden en menigerlei heerlijke rechten; maar het lag in een fraai gedeelte van Hameland; het was een vrij, onafhankelijk goed, met schoone jacht en visscherijen en een groot aantal lijfeigenen. De opvolgers van GERHARD en ERMGARD hebben zich

ook allen genoemd *graven van Gelre en van Zutfen*, en het strekt tot bewijs, hoe grooten prijs zij steeds gesteld hebben op dit kostelijk huwelijksgoed, dat zij er op deze wijze de gedachtenis aan hebben bewaard.

GERHARD kan niet lang geleefd hebben, want reeds in 1131 vinden wij zijnen zoon HENRIK als graaf van Gelre en Zutfen vermeld. Deze was een zeer bekwaam man, reeds vroeg ervaren in het behandelen der wapenen, en het was wel te voorzien, dat hij zijn land tot eer en sieraad zou zijn. Ook de keizer van Duitschland hield veel van hem, ja, hij was zijn wapenbroeder bij de belegering van de Italiaansche stad Milaan. Oude schrijvers verzekeren, dat hij een fraai voorkomen had, en vooral met vrouwen aardig wist te praten. Op zijne terugkomst uit Italië had hij de schoone AGNÈS, de dochter van GODFRIED, hertog van Brabant, leeren kennen, en het duurde niet lang of zij werd zijne gemalin. Het huwelijk werd met groote pracht voltrokken, en als bruidschat bracht de jonge gravin hem de geheele Veluwe mede. Dat was zeker eene belangrijke aanwinst voor onzen graaf, maar, opdat gij u van dien bruidschat geen al te hoog denkbeeld maken moogt, laten wij even zien, hoe die Veluwe er toen wel uitzag.

Kent gij eene fraaijer en meer welvarende streek in ons vaderland, dan den Veluwenzoom, dat is het land langs Rijn en IJssel, tusschen Wageningen, Arnhem en Doësburg? Al die rijkdom van steden, dorpen en buitenplaatsen, van vruchtbare akkers en weiden, is ook slechts in die mate aan den rand van de Veluwe te vinden. Binnen in het land zoudt gij verbaasd staan over de zandvlakten, heidevelden en onvruchtbare oorden, waardoor deze streek zich

zelfs nu nog van andere gedeelten van ons vaderland onderscheidt. Maar is zulks nu nog het geval, hoe moet zij er dan wel voor acht en negenhonderd jaren uitgezien hebben? Nu wonen er rijken en gegoeden, die aan vele armen werk verschaffen en de heidevelden langzamerhand ontginnen, — maar die er toen leefden, waren òf rondzwervende bedelaars, die het weinige, dat er te stelen viel, roofden, òf lijfeigenen, *hoorige* lieden of slaven, die het land bebouwden, en in het zweet huns aanschijns voor hunne heeren moesten arbeiden, om nooit iets voor zich zelve over te houden. Reeds de naam Vael-Ouwe, d. i. onvruchtbare grond, bewijst, dat er niet veel goeds van te wachten was. Het land was vol groote en zware bosschen, en op vele plaatsen door moerassen ongenaakbaar en ongezond; ja, veel later nog wordt de Veluwe een wild land genoemd, waar meer vossen, beeren en wilde zwijnen dan menschen woonden. Maar om die reden was het uitnemend geschikt voor de jacht, en de groote Geldersche heeren hebben er toen en later, ja zelfs nu nog, menigen dag vroolijk doorgebracht, en menig hert en wild zwijn uit die dichte wouden gedreven en gedood, zoodat er thans nauwelijks een meer overig is. Ook leverde de Veluwe overvloedigen voorraad van brandhout en keisteenen op, die toen nog meer noodig waren, dan thans. Hoe het ook zij, graaf HENRIK heeft er veel toe bijgedragen om, althans eenigermate, den landbouw op de Veluwe te bevorderen, en partij te trekken van hare natuurlijke voortbrengselen. Later stelde hij, met goedvinden van den hertog, zijnen schoonvader, zijnen zoon GERHARD aan tot opzichter of heer van de Veluwe, waardoor deze ook wel eens graaf van de Veluwe genoemd wordt, maar hierdoor

geraakten hij en zijn opvolger in eenen gevaarlijken krijg met den bisschop van Utrecht. Hoe die bisschop daar nu bijkwam, en met welken uitslag die oorlog gevoerd werd, zal ik u in het volgende hoofdstuk verhalen.

Reeds zeer vroeg waren de bewoners dezer landen er op uit, om zich zelve, hun land en hun vee tegen het water te beveiligen. Want daar het land zoo laag gelegen was, hadden er dikwijls verschrikkelijke overstromingen plaats. Ieder, die kon, zorgde dus zijne landerijen door kleine dijken en kaden tegen die overstromingen te beveiligen. Maar aangezien Gelderland toen nog geen zamenhangend geheel uitmaakte, maar vele kleine heerlijkheden tusschen het gebied van den graaf verspreid lagen, zoo kon men er nog niet aan denken, om eene groote streek door eenen gemeenschappelijken dijk te omringen, en onder een algemeen bestuur te brengen. Het eerste voorbeeld van zulk eenen gemeenschappelijken arbeid heeft hier in Gelderland echter reeds onder het bestuur van graaf HENRIK plaats gevonden. In het midden der twaalfde eeuw namelijk waren hier bij eene zware overstroming van den Rijn eene menigte menschen en vee verdronken, en vele vruchtbare landen in eene wildernis herschapsen. Toen meende onze graaf, dat hij niet langer mocht stilzitten. Hij sprak met den bisschop van Utrecht en de graven van Holland en Kleef af, om bij den keizer hulp te vragen. Tot hunne vreugde bewilligde deze in hun verzoek, en door vereenigde krachten werd toen de Grebbe, die vroeger de Noda heette ¹⁾, doorgegraven. Nu vond het Rijnwater aan die zijde eenen gerelgelden afloop

¹⁾ De streek tusschen Wageningen en de Grebbe heet nog *Neude*.

naar zee, en ik behoef u niet te zeggen, van hoeveel belang dit voor de bewoners was.

Onder HENRIK's regeering werd ook het beroemde klooster Bethlehem bij Doetichem gesticht. Zekere FRANKO, een vroom en godvruchtig man, begon met daar een houten bedehuis te bouwen, maar toen dit na eenige jaren door de vlammen vernield werd, werd het van steen en veel grooter dan te voren weder opgebouwd. Het was bewoond door Augustijner monniken, werd rijk en aanzienlijk door groote geschenken, en gedurende vele eeuwen was het een zegen voor den ganschen omtrek. Want ofschoon de vrome broeders hunnen kostelijken tijd meestal in ledigheid doorbrachten, waren hunne onderhoorigen ijverig bezig, om de aan het klooster behorende heidevelden en moerassen vruchtbaar te maken, en in bouwland te veranderen. Dat klooster is nu lang verdwenen, maar dat zelfde bouwland prijkt nog jaar op jaar met de schoonste vruchten. Ook zijn er uit dat klooster nog eenige fraai geschreven boeken overgebleven, met afbeeldingen, die er nog zoo schoon en frisch uitzien, alsof ze eerst in onze dagen geteekend en gekleurd waren. Alle boeken werden in dien tijd in 't latijn geschreven, hoewel het volk duitsch sprak, een geheel ander duitsch echter dan het tegenwoordige.

Graaf HENRIK deed veel goeds in zijn leven, en regeerde bijna vijftig jaren over Gelderland. Bij zijnen dood, omstreeks 1182, werd hij als een braaf vorst door zijne onderdanen betreurd.